

УДК 340.1

Іванна Полонка,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри професійних та спеціальних правових дисциплін

ПВНЗ «Буковинський університет»

МЕХАНІЗМ НЕПРАВООМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ В ТЕОРІЇ ПРАВА : АВТОРСЬКИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу стадій розвитку механізму неправомірної поведінки, таких як: еволюційна негативна динаміка потреб людини, викривлення в системі правових інтересів, поява антигромадських мотивів поведінки, обґрунтування антиправової ціннісної орієнтації поведінки, асоціальна установка, постановка мети, спрямованої на порушення норм права та прийняття рішення про вчинення неправомірної поведінки. Запропоновано методикку боротьби з неправомірною поведінкою та вказано на перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: неправомірною поведінкою, механізм неправомірної поведінки, стадії розвитку неправомірної поведінки, методика боротьби з неправомірною поведінкою.

Постановка проблеми. Проблеми неправомірної поведінки людини є однією із найважливіших та нагальних сфер дослідження сучасної юриспруденції. Особливо актуальним видається вивчення механізму неправомірної поведінки, що в результаті дозволяє осмислити, передбачити та попередити процеси, які передують людській активності, визначити об'єктивні закономірності індивідуального сприйняття дійсності та встановити, яким чином середовище, в якому перебуває індивід, впливає на прийняття ним юридичних рішень, які мають неправомірний характер.

Комплексне пізнання механізму неправомірної поведінки допоможе виокремити поетапно всі його стадії та безпосередньо виявити шкідливий вплив на складові частини цього механізму, переорієнтовуючи розвиток негативних чинників, що сприяють вчиненню неправомірних діянь. Опанування процесу переходу однієї стадії механізму неправомірної поведінки в іншу, аналіз структурних елементів, що діють на рівні кожної стадії і сприяють такому переходу, відкриває реальну та цілісну картину причинно-наслідкових зв'язків розвитку неправомірної поведінки. А наявність закономірного зв'язку її вчинення, плюс знання цих закономірностей є повною методологічною основою для попередження та максимальної нейтралізації діянь антиправового характеру.

Стан дослідження. Серед теоретиків права, які вивчали інститут неправомірної поведінки, слід виділити таких, як: Т. З. Гарасимів [1], А. П. Гончарук [2], В. В. Комлик, В. В. Оксамитний, Н. М. Оніщенко [3], Г. В. Свириденко [4], В. І. Тимошенко [5], О. Ю. Фонарюк [6] та інші.

Відзначаючи напрацювання вказаних вчених у становленні сучасних поглядів на явище неправомірної поведінки, наголосимо на нагальності спрямування гносеологічного потенціалу на дослідження її теоретичного аспекту з урахуванням механізму її становлення, факторів, що беруть участь у цьому процесі, та методики боротьби з нею.

Мета дослідження полягає у здійсненні теоретико-правового аналізу стадій розвитку механізму неправомірної поведінки та вироблення методики боротьби з нею.

Виклад основного матеріалу. Реальна поведінка людини – це результат переведення механізму правової поведінки в дію, коли всі стадії працюють на своєму рівні, а в сукупності готують суб'єкта права до прийняття рішення, яке в майбутньому трансформується в дію. Слід враховувати, що на кожну стадію впливає певна група факторів, а багато з них продовжують свою дію і в інших стадіях, видозмінюючись на більш високому рівні.

Схема механізму неправомірної поведінки модифікується залежно від специфіки чинників впливу об'єктивного і суб'єктивного характеру. Аналіз усіх позитивних та негативних факторів впливу, під дією яких особа вибирає найбільш прийнятний для неї спосіб задоволення власних потреб, дозволяє визначити можливу поведінку суб'єкта.

Механізм неправомірної поведінки – це цілісна система формування у суб'єкта права потреб, інтересів, мотивів, ціннісних орієнтацій, цілей та установок щодо розуміння та сприйняття антиправа, які мають неправовий та позасоціальний характер і в результаті провокують особу на прийняття рішення про вчинення неправомірної поведінки.

Спробуємо відобразити основні стадії розвитку механізму неправомірної поведінки.

1. Еволюційна негативна динаміка потреб людини – це внутрішній спонукальний мотив людини, який провокує її до певного виду активності. Іншими словами, це прагнення суб'єкта права досягти певних цінностей, і, якщо йдеться про початковий етап неправомірної поведінки, то, відповідно, задоволення цих цінностей має антиправовий характер.

Суб'єкти неправомірної поведінки на рівні задоволення власних потреб не завжди мають протизаконну спрямованість, однак у результаті впливу ряду факторів можуть трансформуватися. На цей аспект впливають такі чинники:

- правовий інфантилізм – несформованість та недостатність правових знань у суб'єктів права, низький рівень правосвідомості та негативне сприйняття почуття відповідальності щодо своєї поведінки в рамках права;

- правова пасивність – володіння нормативною базою на достатньому рівні, однак свідоме небажання розуміння сенсу і цілей правового регулювання;

- деформоване розуміння права – суб'єкт ознайомлений з вимогами системи права, проте негативно ставиться до чинних норм права, підтримуючи антигромадську та антиправову позицію.

2. Викривлення в системі правових інтересів – це об'єктивно зумовлений мотив діяльності людини, що складається з усвідомленої та конкретизованої ним власної потреби та з'ясування умов і засобів її досягнення поза межами права.

На цій стадії внутрішньо сформована передумова можливої реалізації суб'єктом своїх прав та свобод (в основі якої лежить потреба) отримала певне викривлення, що полягає у невідповідності дій нормам права, тобто особа прагне задовольнити свої інтереси, порушуючи права інших осіб.

Наступним складником цієї стадії є формування суб'єктом права своєї антиправової позиції стосовно безпосереднього ставлення до чинних норм права, яка поділяється на:

- активну позицію – свідоме заперечення чинності нормативно-правових актів суб'єктом права;

- пасивну позицію – приховування реального ставлення до норм права у суспільстві, де перебуває особа;

- змішану позицію – визнання норм права публічно та внутрішнє нехтування ними.

3. Поява антигромадських мотивів поведінки – це внутрішнє суб'єктивне спонукання поведінки особи, яка суперечить інтере-

сам громадськості, завдає шкоди суспільству та державі.

Вказана стадія бере свій початок із недоліків правового та морального виховання суспільства, невідповідності умов розвитку здібностей і психологічних властивостей суб'єкта, що у майбутньому впливає на несприятливе формування особистості та підштовхує до формування таких якостей людини, як егоїзм, жадібність, байдужість, комплекс неповноцінності, впевненість у пріоритеті грошей, багатства над іншими цінностями та ін. Зазначені характеристики в основному трансформуються в антигромадські мотиви поведінки.

4. Обґрунтування антиправової ціннісної орієнтації поведінки – це неправильне розуміння суб'єктом права нормативно вираженої зовні системи установок і ціннісних орієнтацій (при цьому суб'єкт права свідомо намагається реалізувати саме деформований зміст цінностей). На основі антиправових ціннісних орієнтацій у суб'єкта права виробляється асоціальна установка.

5. Асоціальна установка – конкретизація антиправових ціннісних орієнтацій, яка вже безпосередньо підводить суб'єкта права до дії. Вона включає в себе, крім готовності до певної дії, ще й конкретний спосіб та порядок здійснення, що вказує на вибір варіанту поведінки.

Стадія асоціальної установки виростає з потреб, інтересів та орієнтацій людини і ближче всіх стоїть до прийняття суб'єктом права юридичного рішення.

Асоціальна установка перебуває в безпосередньому зв'язку з конкретною життєвою ситуацією суб'єкта права та індивідуальними особливостями особи. Саме ці фактори можуть стати імпульсом до вчинення суб'єктом неправомірних діянь.

Складовою частиною цієї стадії є вироблення готовності особи виправдати правопорушення, миритися із беззаконням, використовувати насильство як засіб розв'язання конфліктів та ін..

6. Постановка мети (цілі), спрямованої на порушення норм та принципів права, – це усвідомлені уявлення суб'єкта права про бажаний (суспільно шкідливий або небезпечний) результат, якого він прагне досягнути.

Мета відображається у свідомості суб'єкта права уявленнями про майбутні події, пов'язані з його потребами, інтересами та орієнтаціями. Вона виводиться як законний результат попередніх стадій механізму неправомірної поведінки.

На цій стадії особа не тільки усвідомлює свою конкретну мету, а й аналізує, який варіант швидше за все призведе до її досягнення.

Суб'єкт права усвідомлює суспільно шкідливий (небезпечний) наслідок свого діяння, шкоду, яку він може спричинити, відповідальність, однак хоче реалізувати свою мету, яка для нього є дуже бажаною.

7. Прийняття рішення про вчинення неправомірної поведінки – це підсумкова стадія її механізму, на якій суб'єкт вирішує діяти саме неправомірним шляхом.

Усі попередні стадії є підготовчими. Особа, задовольняючи власні потреби, керується викривленими правовими інтересами, антигромадськими мотивами поведінки та антиправовою ціннісною орієнтацією, що провокує вироблення асоціальної установки та постановки спрямованої на порушення норм права мети. Взаємозв'язок вище вказаних стадій призводить до прийняття суб'єктом права саме неправомірного рішення, а неправомірна поведінка стає уже безпосередньо фактом.

Усі елементи вказаних стадій взаємопов'язані. На різних етапах вони відіграють неоднакову роль. В одному на передній план виступає одна грань того чи іншого чинника, в іншому – друга.

Розглянувши стадії механізму неправомірної поведінки, вважаємо закономірним розроблення заходів для максимальної нейтралізації і в перспективі (нехай і далекій) повного усунення негативних факторів, які мають вплив на вчинення неправомірних діянь.

Для забезпечення реальної можливості імплементації теоретичних напрацювань щодо подолання неправомірної поведінки у практичні заходи необхідне застосування оновленої методики боротьби з неправомірною поведінкою на різних стадіях її механізму.

Методика боротьби з неправомірною поведінкою – це здійснення компетентними органами держави або самим суспільством ряду заходів виховного, профілактичного, попереджувального характеру задля недопущення вчинення неправомірного діяння.

На стадії еволюційної негативної динаміки потреб людини необхідно вжити таких заходів:

а) систематичне здійснення правової інформованості суспільства (тобто потреба відповідного знання та правильного розуміння права), яка включає такі дії: посилення активізації програми правового всеобуча серед усіх верств населення нашої держави; постійне вдосконалення правової інформованості громадян із застосуванням засобів наочності; проведення аналізу суспільної думки щодо визначення основних потреб у суб'єкта права та активна спрямованість зусиль компетентних органів держави на їх безпосереднє задоволення;

б) нормативне та реальне панування соціальної забезпеченості суспільства, що вимагає вжиття таких заходів: встановлення єдності норм права і цінностей, які покликані охороняти свободу та рівність громадян; законодавче визначення чіткої функціональної залежності між тим, що дає суспільству суб'єкт права, і тим, що він отримує від нього; дотримання узгодженості внутрішньої правової системи з політичною, соціальною, економічною та іншими сферами життя суспільства;

в) забезпечення ефективного та досконалого правового регулювання, що передбачає глибоку обґрунтованість поставлених у нормативно-правовому акті цілей та підвищення престижності політико-правових директив і рекомендацій у законодавстві.

Стадія викривлення в системі правових інтересів потребує позитивних перетворень на державно-правовому та суб'єктивному рівні.

На державно-правовому рівні видається необхідним: конструювання такої моделі правового інтересу, яка б відповідала концепції інформаційного суспільства з урахуванням чинників глобалізаційного процесу світового соціуму; здійснення належного захисту національного інтересу, який виражає синкретичну єдність суспільного і державного інтересу та корелюється зі спільними цінностями розвинених країн світу.

На суб'єктивному рівні потрібно: проводити правове виховання громадян, яке включає не тільки правове інформування та навчання, а й переконання в справедливості чинних норм права; підвищувати рівень морального виховання особистості, починаючи із сім'ї, на рівні дошкільних закладів, школи та церкви, що в результаті формує стійкі моральні якості та навички правової поведінки людини.

На стадіях появи антигромадських мотивів поведінки та обґрунтування антиправової ціннісної орієнтації потрібно вжити заходи у таких сферах діяльності держави:

– в оборонній – забезпечити національну безпеку держави, територіальну цілісність, суверенітет, громадську злагоду населення та спокій людей;

– соціальній – змінити вектор соціальної політики держави щодо надання можливості отримання якісної освіти, належного рівня життя та реалізувати гідну соціальну допомогу населенню;

– економічній – активізувати програму підвищення рівня добробуту населення України, здійснюючи таким чином оздоровлення суспільства та зняття депресивного стану соціуму;

– духовній – виховання духовності нації, підтримання нормального морально-психологічного клімату в суспільстві, що передбачає викорінювання явища екстремізму та протидію насильству як одному із методів вирішення конфліктів;

– організаційній – поліпшити діяльність судових та правоохоронних органів, тобто підвищити рівень ефективності їхньої роботи;

– медичній – проведення постійної профілактичної роботи з особами, які страждають на психічні розлади і схильні до скоєння злочину, та підлітками з неблагополучних сімей, які ведуть антигромадський спосіб життя.

Крім цього, на даних стадіях потрібно скоригувати поведінку суб'єкта права на соціально активному шляху, допомогти викривлений правовий інтерес скерувати в правомірну дію. Необхідно запропонувати суб'єкту права з багатьох шляхів реалізації своїх інтересів вибрати кращий, законний шлях.

Орієнтація поведінки може змінюватися залежно від соціальної ситуації. Вона завжди в руслі. Тому потрібно безперервно аналізувати діяльність державних органів у тій чи іншій сфері правового регулювання, щоб ціннісні орієнтації відповідали праву.

На стадії асоціальної установки та постановки мети (цілі), спрямованої на порушення норм та принципів права, треба вжити таких заходів: переорієнтувати засоби масової інформації з демонстрації культу жорстокості, цинізму і насильства на прищеплення молоді загальнолюдських цінностей та національних духовних традицій; нейтралізувати вплив необ'єктивних та неправдивих інформаційних технологій, трансформованих громадською думкою, на установку людини, тобто викоринити процес зомбування людей.

На стадії прийняття рішення про вчинення неправомірної поведінки потрібно скоригувати поведінку суб'єкта права за допомогою проведення таких заходів: започаткувати на телебаченні цикл науково-інформаційних програм для дітей, підлітків та дорослих з питань активної пропаганди здорового способу життя, правової освіти неповнолітніх та молоді; популяризувати інформаційно-освітні програми та тренінги, що орієнтують на підвищення рівня усвідомлення суспільством цінності власного здоров'я та відповідальності за його збереження.

Висновки.

Наукове моделювання механізму неправомірної поведінки дозволяє відтворювати та коригувати всі ті процеси та явища, які провокують суб'єкта права на вчинення неправомірних діянь. Тільки за умови такого багатовимірного, нелінійного підходу можна визначити місце і значення впливу зовнішніх і внутрішніх факторів правової дійсності на поведінку людини та переорієнтувати, у разі необхідності, потреби людини, викривлені правові інтереси, антигромадські мотиви поведінки, антиправову ціннісну орієнтацією, асоціальної установку та спрямовану на порушення норм права мету, адже саме вищевказані елементи призводять до прийняття суб'єктом права неправомірного рішення.

Крім того, не викликає сумнівів положення про те, що безперервний та систематичний аналіз взаємопов'язаних між собою стадій механізму неправомірної поведінки, закономірний перехід від початкового рівня (потреби) до підсумкового результату (неправомірне рішення) виступає методологічною базою якісного прогнозу правової поведінки, що може слугувати напрямом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2012. 420 с.
2. Гончарук А. П. Механізм правової поведінки (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 198 с.
3. Оніщенко Н. М. Протиправна поведінка. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998-2003. Т. 5 : П-С. 2003. С. 175.
4. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 215 с.
5. Тимошенко В. І. Протиправна поведінка: визначення та мотивація. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 12. С. 61-67.
6. Фонарюк О. Ю. Протиправна поведінка людини: філософсько-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2017. 204 с.
7. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : кол. монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. 768 с.

Стаття посвячена теоретико-правовому аналізу стадій розвитку механізму неправомірного поведіння, таких як: еволюційна отрицательная динаміка потребностей человека, искажения в системе правовых интересов, появление антиобщественных мотивов поведения, обоснование анти-правовой ценностной ориентации поведения, асоциальная установка, постановка цели, направленной на нарушение норм права, и принятие решения о совершении неправомірного поведіння. Предложена методика борьбы с неправомірным поведінням и указаны перспективы дальнейшего исследования.

Ключевые слова: неправомірное поведіння, механізм неправомірного поведіння, стадии развития неправомірного поведіння, методика борьбы с неправомірным поведінням.

The article is devoted to the theoretical and legal analysis of the stages of the development of the mechanism of unlawful behavior, which are divided into: the evolutionary negative dynamics of human needs, distortions in the system of legal interests, the emergence of anti-social motives of behavior, substantiation of illegal value orientation of behavior, antisocial installation, the formulation of a goal aimed at violating the rules of law and taking a decision on committing unlawful conduct. The means of combating unlawful behavior are proposed and prospects of further research are indicated.

Key words: unlawful behavior, mechanism of unlawful behavior, stages of development of unlawful behavior, methods of combating unlawful behavior.

